

УДК 141.7165.4:166.212

Кіхно О. В.

Кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України

ДИХОТОМІЯ ЕСТЕТИЧНОЇ ТА ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ФІЛОСОФІЇ ШРІ АУРОБІНДО ҐХОША ТА СУЧАСНИХ ЙОМУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ

Автор здійснив спробу розв'язання естетико-етичної дихотомії як одного із принципових питань для еволюціоністської філософської парадигми кінця XIX—початку XX століття.

Ключові слова: етика, естетика, культура, дихотомія, екоцентризм, еволюціонізм.

Для праці Шрі Ауробіндо «Людський цикл» протиставлення естетичного та етичного як двох вимірів єдиного культурного процесу є вельми суттєвою і симптоматичною проблемою, оскільки тут він, по-перше торкається проблеми вельми актуальної для цілої плеяди найвизначніших інтелектуалів 19—початку 20-го століть. Особливо гостро цю проблему розглядали Ф. Ніцше, Оскар Уайльд, К. Льюїс, Л. Толстой, М. Федоров, В. Соловйов, М. Бердяєв. В українській традиції особливо випукло її сформулював М. Костомаров у праці «Дві руські народності», де вона лягла, багато в чому, в основу психологічного протиставлення української і російської народностей, або Є. Маланюк у своїх «Нарисах з історії нашої культури», де автор протиставляє особливим чином еллінську культуру та еллінський первень в культурі українській особливостям азійської ментальності.

По-друге, в цій роботі Ауробіндо зазначає, на наш погляд, одне з головних життєвих суперечностей ментально-людського етапу еволюції, тобто пропонує свою інтерпретацію феномену етико-естетичної дихотомії і виходить із власної парадигми бачення людської еволюції. Його погляди принципово відмінні від поглядів більшості його сучасників, які схилилися до однобічної оцінки етико-естетичного протистояння і ставали як правило по один бік барикад. Ауробіндо шукає, виходячи із своєї інтегральної позиції ідейної відстороненості і примирення і

його позиція логічно, багато в чому близька до позиції філософії всеєдності Володимира Соловйова. Нарешті, і це теж зв'язано з інтегральним завданням філософії Ауробіндо, він у цій праці надзвичайно високо оцінює власне етичну культуру, як культуру плекання характеру, формування етичних ідеалів і морально-етичної діяльності.

Моральна-етична зарядженість, дихотомія добра і зла може бути імпліцитно наявною навіть у текстах авторів, зовнішньо індиферентних до моральної проблематики. Як правило, вона більш яскраво проявляється у критично-картальних пасажах, ніж у більш спокійних теоретичних побудовах. Етичні підвалини є в текстах, сповнених явної або таємної полеміки, цього ж вимагає, з іншого боку і афористичний, есеїстичний спосіб викладання. Так, моральний кодекс Маркса проявляється не стільки в його економічних викладках, стільки в його публіцистиці, в його картанні експлуатації та пригноблюючих класів, байдуже, чи це античні рабовласники, східні деспоти, поміщики чи буржуазія. Ніцше в «Заратустрі» з гострим моралізаторським пафосом заперечує занадто, на його думку, людські виміри моральності і розглядає всі старі цінності саме як зло.

Для самого способу викладання Ауробіндо, на думку деяких видавців і перекладачів є органічно характерним широке використання саме етичної і моральної термінології. «Багато десятиліть духовний бік нашого життя не розвивався природно і вільно: мова зафіксувала цю ваду, особливо у пласті її духовного, морального, етичного, філософського словника, якими Шрі Ауробіндо переважно користується» (праця «Людський цикл». Передмова видавця і перекладача. с. 7).

Для Ауробіндо добро—все те, що допомагає індивідууму у русі до Божественної повноти, до перемоги над смертю і супраментальної трансформації, зло—природні або світоглядні перепони на цьому шляху, власне так це і для найкращого популяризатора його праць Сатпрема. Окрім того, навіть теоретично-об'єктивістські твори Ауробіндо зберігають сліди внутрішньої полеміки автора з феноменальними якостями європейської, західної культури взагалі, англійської ментальності і специфічної англійської релігійності, пуританства, зокрема. Коли Ауробіндо знаходить подібність в англійській і французькій мовах між словами «пуритани» і «похитливі», це в його текстах не просто жарт, а зразок політичної полемічності і гострого сарказму. Подібна ж строгість морального судження вгадується за уявною теоретичною відстороненістю, коли Ауробіндо пише про психоаналіз: «Я знаходжу важким взагалі ставитися до цих психоаналітиків серйозно—хоча, мабуть,

що треба, оскільки половинчасте знання — це могутня річ і може стати великою перешкодою (виділення наше О. К.) на шляху до справжньої Істини. ... Вони дивляться знизу вгору і пояснюють вище світло нижчим мороком» [цит. за 7, с. 217].

Ауробіндо у праці «Людський цикл» підкреслює, що в історії людства виділення естетичної або етичної домінанти є закономірними етапами розвитку людської природи і формування двох протилежних і навіть антагоністичних типів людської особистості є неунікною обставиною людського зростання. Рід людський, або Людина як вид має випробувати різні варіанти естетикоцентричних та моральних виборів, вважає Ауробіндо, «випробувати їх до найповніших окремих можливостей, проекспериментувати крайнощі з тим, щоб вона могла зрозуміти весь діапазон своїх можливостей» [9, с. 123].

Як бачимо, Ауробіндо розглядає це протиставлення як на індивідуальному так і на родовому рівні, протиріччя між індивідом і суспільством і навіть у душі одного індивіда є закономірними маніфестаціями процесу самоосягнення людства. Логічно, що описуючи це протиріччя на індивідуальному і загальному рівні, Ауробіндо не зміг оминати увагою й третього члена тріади, якщо враховувати гегелівську логічну модель, тобто особливого. Для нього, як і для багатьох мислителів, починаючи з Платона і до В. Соловйова, суспільство є лише розширенням індивіда, отже протиставлення естетичного та етичного Ауробіндо знаходить ще й на прикладі культурно-національних спільнот — Афіні і Спарти, Риму і Ренесансної Італії та інших. Він пише: «... контраст і протиположення між індивідуальними типами репродукує себе у подібному ж контрасті і протиположенні між соціальними і національними типами» [9, с. 123–124].

Звичайно, є і серйозна відмінність у підході до проблеми соціумів і націй між антично-середньовічними мислителями і навіть Соловйовим з одного боку і Ауробіндо з іншого. Лейтмотивом праці Ауробіндо «Людський цикл» є констатація завершення Руху Індивідуалізму і Розуму і прихід Суб'єктивного Віку у людській історії, віку пробудження і відкриття душі, психічного у термінології Ауробіндо, як у індивіди, так і в нації. У своєму підході до феномену нації Ауробіндо поєднає органіцистський підхід з його закономірними історичними циклами-віками, концепцію циклів-юг індійської традиції та почасти романтичний, а почасти його власний погляд на націю перш за все як на Душу. Навіть більше, різні епохи у житті індійського чи європейських суспільств описуються ним як епохи більшого чи меншого проявлення психічного,

Душі у житті суспільств і суспільних станів-каст. Занепад і закостеніння суспільств це доба, коли душевне відчуття, зокрема, релігійної істини і обряду закривається більш формалізованим і механічним відчуттям.

Для Ауробіндо часів написання «Людського циклу» відкриття феномену цілісної Нації-Душі— доведений факт, більш помітний в історії молодих націй і націй, що переживають активну стадію національного відродження— для Ірландії, Німеччини і, звичайно ж, Індії. Отже, коли ми розглядаємо опозиції національних етичних чи естетичних типів, треба пам'ятати, що для Ауробіндо мова йде не просто про ілюстровану схему, про розгляд характерів народів та їхніх історичних оцінок, мова знов-таки йде про порівняння народних душ.

Ауробіндо починає з індивідуального рівня і вважає що протиставлення естетичного та етичного на протязі історії набувало такої гостроти, що часто мислителі бували схильні вважати культурою саме пошуки ідей знання і краси, а прагнення до розвитку характеру і поведінки не відносити до культури. Ауробіндо займає у цьому питанні іншу позицію, вважає моральну роботу, моральну поведінку частиною культурного життя. З його точки зору гостре розведення естетичного та етичного відповідає певному реальному і важливому ухилові у самих складових елементах людського буття. Справді, ми можемо побачити що велика кількість європейських мислителів 19–20-го ст. схильні були ставати лише на один або інший бік барикад. Це протиставлення було більш спокійним в часи панування класично-ідеалістичної парадигми, коли Кант приділяв більш уваги етичній проблематиці ніж Гегель в силу природних відмінностей своєї філософської системи.

В епоху кризи класичної моделі протиставлення загострилось. Фрідріх Ніцше починає свою філософію з протиставлення аполонівського і діонісичного начал перш за все як естетико-психологічних феноменів у «Народженні трагедії із духу музики», але далі він переходить до пошуку нового, як йому здається, надлюдського бачення у філософуванні по той бік добра і зла, виводить свій світогляд поза традиційні моральні оцінки. Паралельно з ним ідейний лідер англійського естетизму О. Уайльд неодноразово стверджує, що мистецтво не мусить підлягати моральним оцінкам. Згадаймо афоризми із його передмови до «Портрета Доріана Грея»: «Немає книг моральних чи неморальних. Є книги добре написані або написані погано», «Митець не мораліст». Щоправда, сам Уайльд тут же пропонує більш діалектично виважену модель «Думка і слово для художника— засоби мистецтва, Порок і Добродієвість— матеріал його творчості» і зрештою у самому романі

наводить купу скептичних щодо моралі суджень сера Генрі але наприкінці жорстко засуджує життєвий шлях, обраний Доріаном Греєм, портрет, що набуває потворних рис—це метафора Доріанової душі. У пам'яті багатьох залишився все ж таки імморалізм Уайльда, а не його пошуки більш тонкої інтерпретації моральних явищ.

Спадщина Ніцше і Уайльда перейшла до багатьох мислителів 20-го століття. Відголоски її зустрічаються і у спробах пізнього М. Бердяєва теж будувати світогляд, який відмовиться від протиставлення добра і зла, Микола Олександрович буде ставити поняття Краси значно вище за Добро і тільки її бачити у есхатологічній перспективі і у райському бутті, буде говорити про наддобро, яке зніме протиставлення добра і зла (щоправда моральної категорії надзло у нього немає). Вищесказане не заперечує того факту, що практично всі твори Бердяєва можна розглянути як оригінальні екзистенційно-етичні побудови, а у своїй книзі «Про призначення людини» він проголошує парадигму енергетичної етики. Енергетична етика тут враховує, намагається зняти і використати у християнському контексті навіть ніцшеанські екзистенціали.

Вплив Ніцше відчувається у книзі Сатпрема, присвяченій Шрі Ауробіндо, Сатпрем, як ми відзначали вище, багаторазово повертається до проблематики релятивізації добра і зла і критики самого поняття мораль.

Ауробіндо загострено описує існування двох парадигм світовідчуття. Він стверджує, що може існувати така річ як переважно або винятково етична культура або така ж виняткова естетична культура. Наявні одночасно створені два конфліктуючих ідеали, які повинні природно стояти один напроти другого і косо дивитися один на одного зі взаємною недовірою і навіть осудженням.

Відмітимо, що Ауробіндо стверджує: обидва ідеали виникають одночасно, вони ніби живляться взаємним розведенням і поборюванням. Менша частина історичних прикладів Ауробіндо ніби й підтверджують цю одночасність, скажімо протиставлення Афіні і Спарти. Але інші приклади свідчать про те, що більш раннім може бути проявлення саме естетичної культури, а поява етикоцентричного ідеалу може бути вже відповіддю на естетично-кристалізовану крайність. Адже етична, як пише Ауробіндо, суворо етична релігія Верхового Завіту є у часовому відношенні більш пізньою порівняно з язичництвом, Греція, як в цілому естетикоцентрична культура виникає раніше за етикоцентричну римську, германська реформація, як відмічає Ауробіндо є в тому числі і реакцією на відчуженість у ренесансній Італії гіпертрофованої есте-

тичної культури від етичного імпульсу. У самій історії Афін Ауробіндо відмічає декілька етапів, це власне епоха переважно естетичного досягнення дійсності, далі епоха серйозних шукань істини і нарешті розвиток того, що найбільше не вистачало Афінам—розвиток систем етичної самодисципліни. Цей приклад теж свідчить, що кристалізація етичних ідеалів, як правило, відбувається на більш пізньому історичному етапі.

Ауробіндо описує аргументи, які висувають на свій захист як естетична так і етична культури. Естетична людина схильна бути нетерпимою до етичного правила, оскільки відчуває його як бар'єр своєї естетичної свободи і окрім того ще й як придушення гри як його артистичного відчуття так і артистичної здібності. Естетична людина—природний гедоніст, оскільки краса і захват—нероздільні сили. Ауробіндо пише, що етичний закон може розчавлювати задоволення, дуже часто навіть зовсім невинні задоволення і намагається надягти жорсткий жилет на людський імпульс до чуттєвого захвату. Отже, підозра накладається на сам принцип задоволення як такий, а треба пам'ятати як часто Ауробіндо у своїх поетичних і теоретичних текстах пише про Ананду, блаженство, радість, захват як ціль і мету духовного шукача. В йогоїчних практиках блаженство, Ананда дуже часто є станом-метою і Ауробіндо в цілому поділяє цю спрямованість.

У «Людському циклі» стверджується, що естетична людина може прийняти етичне правило, коли воно робить себе красивим, використовує етичне правило як один із інструментів для створення краси, якщо воно підпорядковане естетичному принципіві. Релігійний культ може захоплювати естетичну людину своєю красою і пишнотою, вона може знаходити у релігії відчуття спокою або поетичну ідеальність. Саме такий підхід до релігії та релігійного культу викликав на думку Ауробіндо максимальний протест у пуританстві, яке заперечує насолоду в принципі.

Цікаво, що у традиційному християнстві домінувало, очевидно, більш діалектично зважене ставлення до естетичного і навіть ширше гедоністичного імпульсу. З одного боку тема обрядовір'я і зовнішньої релігійності була актуальною у християнському богослов'ї від часів Іоана Златоуста або й від 1-го століття аж до наших часів. Мати Марія (Скобцова) у статті «Типи релігійного життя» пише про генезис і обмеженість естетичного типу благочестя. Вона відмічає, що 19-те століття дало фігуру К. Леонтєва, як естетично-православної людини, нетипової для релігійності того часу. У 20-му столітті, вважає вона, співпало

два фактори — яскравий й талановитий спалах естетизму на культурний вершині російського життя і входження великої кількості людей цієї культурної верхівки у церкву і це зробило естетичний тип благочестя майже всепридавлюючим і він почав визначати дуже багато процесів. І вона ж визнає, що саме зародження християнства у Київській Русі було визначене актом певного естетичного благочестя. Святий Володимир порівнював релігії не за сутністю їхнього внутрішнього змісту, а за силою впливу їхніх зовнішніх форм. На його вибір вплинула краса піснеспівів, благочинність церковної служби, естетичне потрясіння, яке він пережив.

Якщо говорити про зв'язаний з естетичним гедоністичний принцип, то у традиційному християнстві акцентується устремління людини до вічного щастя, слова «благодать» і «блаженство» однокорінні і взаємозв'язані. Причому мова йде не тільки про трансцендентну радість й блаженство, Фома Аквінський стверджує, що людина природно тяжіє до щастя. Клайв Льюїс у книзі «Просто християнство» посилається на опінію отців Церкви, які вважали, що якби не гріхопадіння, людська статевість давала б людям значно більше насолоди, що християнство возвеличило шлюб більше ніж будь-яка інша релігія, що майже всі великі поеми про кохання написані християнами, що християнство зовсім не вважає, ніби фізичні задоволення є поганими самі по собі.

Ауробіндо розглядає позицію та аргументацію етичної людини. Він відмічає, що етична людина схильна не довіряти мистецтву та артистичному відчуттю — як чомусь розм'якшуючому, недисциплінованому, як такому, що апелює до страстей та емоцій, до руйнівного для високого та строгого самоконтролю. Етична людина потрактує гедоністичну позицію як аморальну.

Ауробіндо формулює протиріччя, справді гостро актуальне для людської історії. Поряд з Уайльдом, Ніцше, почасти Сатпремом з їхньою акцентацією на перевагах естетичного ставлення, можна знайти достатньо сильних авторів, які критикують естетичну і навіть ширше культуроцентричну позицію. Ще В. Соловйов у статті «Загальний смисл мистецтва» дає характеристику цієї позиції «Добро і зло, скаже суворий мораліст, не мають потреби у естетичному втіленні. Робити добре і знати істину — ось все, що потрібне» [8, с. 391]. Звичайно, Соловйов, який починаючи з ранніх праць обгрунтував своєрідну паритетність етичного, естетичного і розумового, який намагався у принципі всеєдності зняти головні протиріччя однобічної людської думки, не просто

відстоював теоретичну самоцінність естетичного ставлення, але й знаходив для мистецької діяльності абсолютно унікальне завдання.

Соловйова зближує з Ауробіндо не тільки еволюціоністське бачення і навіть не тільки прагнення розглядати протилежності як необхідності, як необхідні етапи на шляху досягнення вищої синтезуючої істини. Соловйов, як і М. Федоров ставлять перед своєю філософією надзавдання—шукати шляхи преображення тілесності та матеріальної частини буття і більш глибоко зрозуміти сутність християнства як релігії одухотворення матерії та воскресіння плоті. Це загальне прагнення надзвичайно зближує двох слов'янських мислителів з позицією Ауробіндо. Щоправда, шляхи у кожного з трьох різні. І Федоров і Соловйов виходять із християнської релігійної парадигми, але Федоров бачить преображення матерії на шляхах перш за задіяння наукового потенціалу людства та колективних зусиль усього людського соціуму, у філософії «спільної справи». Соловйов у «Смислі любові» вважає силою, здатною перемагти смерть і преобразити матерію саме любов, яку він розглядає в значеннях любові статей і любові морально-християнської. Другою такою силою він вважає мистецтво. Саме на етапі преображення матеріальної основи буття, пише він, етична дія «перетворюється на естетичну, оскільки речовинне буття може бути введене у моральний порядок тільки через своє просвітлення, одухотворення, тобто тільки у формі краси. Отже, краса потрібна для здійснення добра у матеріальному світі, оскільки тільки нею просвітлюється та приборкується недобра темрява цього світу» [8, с. 392].

Власне ще ранній Соловйов потрактовує красу як ідеальну причину існування матерії, краса та естетика, таким чином, заткані в саму основу матеріальної онтології. Взаємозв'язок поглядів раннього й пізнього Соловйова на матерію, красу, мистецтво і теургію як онтологізуюче, втілююче надзавдання мистецтва є доволі очевидним. Не таким очевидним є зв'язок між любов'ю та мистецтвом, перед якими мислитель теж ставить суттєво подібні завдання. Але необхідно враховувати працю Соловйова «Краса у природі», де мислитель пише, що становлення краси символізує не тільки перемогу космічного порядку над хаосом та світла над темрявою, але й поступову перемогу життя і витіснення смерті. Це велике надзавдання природної еволюції за Соловйовим завершує людина саме на шляхах творчості і зростання любові. Саме сила любові, пише Соловйов, теж зростає на протязі еволюції та людської історії, любов-ерос включає у себе бажання зберегти прекрасною і неушкодженою матеріальну форму коханої особи. В духовній любові

природно-еволюційне, художньо-естетичне та еротичне начала досягають свого поєднання і злиття. Щоправда, у світі природи краса еволюціонує на шляхах розмноження. За Соловйовим на людській фазі еволюції любов-ерос і розмноження — антагоністи і цей зазор між двома своїми теоріями Соловйов залишає неподоланим. Та все ж і як філософ вседності і як філософ преображення і як еволюціоніст, як філософ максимальної збалансованості протилежних парадигм Соловйов є найближчим до позиції Ауробіндо. Є ще один пункт, у якому Соловйов екзистенційно ближче до Ауробіндо ніж навіть Тейяр де Шарден. Це потрактування ідеї надлюдщини. Тейяр, говорячи про Наджиття як про своєрідний надлюдський стан не концентрується особливо на ідеї тілесного преображення. Наджиття для нього — це скоріше колективний вихід інтегрального людства у сфери вищої психічності. Соловйов як і Ауробіндо — напруму зв'яже вихід у надрозумний, надлюдський стан з досягненням тілесного безсмертя.

Таким чином, сам факт акцентуації і спроби розв'язання естетико-етичної дихотомії є одним із принципових питань для еволюціоністської філософської парадигми кінця 19-го — першої половини 20-го століття.

Список використаних джерел:

1. Ауробиндо Гхош. Основы индийской культуры. Индийская культура и влияние извне. Идеал человеческого единства / Гхош Ауробиндо // Открытие Индии: Философские и эстетические воззрения в Индии XX в. — М., 1987.
2. Бердяев Н. А. Смысл и истории / Н. А. Бердяев. — М., 1990.
3. Клайв С. Льюис. Просто христианство / Льюис Клайв С. — М., 1994.
4. Костомаров Н. И. Две русские народности / Н. И. Костомаров. — К.-Х., 1991.
5. Скобцова М. Что такое церковность / Мария Скобцова. — К., 2010.
6. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / П. Тейяр де Шарден. — М., 1987.
7. Сатпрем. Шри Ауробиндо, или Путешествие сознания / Сатпрем. — Л., 1989.
8. Соловьев В. С. Сочинения в 2 т. Т. II. — М., 1990.
9. Шри Ауробиндо Гхош. Человеческий цикл / Гхош Шри Ауробиндо. — Казань, 1992.

10. Шри Ауробиндо и Мать. Духовная эволюция человека. — Одесса, 1991.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2013 р.

Кихно О. В. Дихотомия эстетической и этической культуры в философии Шри Ауробиндо Гхоша и современных ему европейских мыслителей

Автор совершил попытку разрешения эстетико-этической дихотомии как одного из принципиальных вопросов для эволюционистской философской парадигмы конца XIX — начала XX столетия.

Ключевые слова: этика, эстетика, культура, дихотомия, экоцентризм, эволюционизм.

Kihno O. V. Dichotomy aesthetic and ethical culture in the philosophy of Sri Aurobindo Ghose and his contemporary European thinkers

Author attempted resolution of aesthetic and ethical dichotomy as one of the fundamental questions for evolutionary philosophical paradigm of the late XIX — early XX century.

Keywords: ethics, aesthetics, culture, dichotomy, ecocentrism, evolutionism.

© Кихно О. В., 2014